

PAPHÁZI VIKTOR
**VELÜK ÉLŐ SZOCIALIZMUS?
A MAGYAR NAPPALI TAGOZATOS HALLGATÓK
KÁDÁR-KORSZAKHOZ VALÓ VISZONYA**

ABSZTRAKT

A magyarországi szocializmus történetének leghosszabb időszaka, a Kádár-korszak politikai kulturális örökségének magyar társadalomra gyakorolt tartós hatásai, valamint az 1989-ben bekövetkezett rendszerváltást követő „kádári nosztalgia” jelensége egyaránt ismert és gyakran hivatkozott jellemzői a magyarországi politikai kultúrának. Felvethető ugyanakkor, hogy a magyarországi politikai szocializációs mechanizmusok képesek lehettek-e az előző rendszer politikai kulturális örökségének áthagyományozására olyan korosztályok számára is, melyek már a rendszerváltást követő időszakban szocializálódtak. Jelen tanulmány célja, hogy e kérdésekre a jelen témában végzett legfrissebb ifjúságtudatás, az Aktív Fiatalok Magyarországon 2019 adatai segítségével igyekezzon választ adni, összehasonlítva annak eredményeit a kutatássorozat e kérdéskört szintén vizsgáló 2013-as hullámának eredményeivel. Az eredmények egyértelműen mutatják, hogy a mai magyar nappali tagozatos hallgatóktól a Kádár-kor már alapvetően túl távol esik időben ahhoz, hogy egyértelmű, határozott véleményük lehessen ezen időszakról, ugyanakkor egyes gazdasági aspektusokban a hallgatók még napjainkban is a Kádár-korszakot preferálják a rendszerváltást követő korszakokkal szemben. A tanulmány mindezekon túl többváltozós statisztikai modellek segítségével vizsgálja a nappali tagozatos hallgatók körében az esetleges „kádári minták” jelenlétét.

BEVEZETÉS

Meddig „él” egy rendszer,¹³⁴ egy társadalmi–politikai–gazdasági berendezkedés? Egy rendszerváltást követően mennyi időnek kell ahhoz eltelnie, hogy a megelőző berendezkedés politikai kulturális jellemzői véglegesen „kikopjanak” a társadalmi tudatból, és helyüket más – demokratikus – politikai magatartásminták és attitűdök vegyék át? A politikatudományi irodalomban már közismertnek tekinthető – Ralph Dahrendorftól származó – válasz szerint 60 évnek kell ahhoz eltelnie, hogy egy társadalom teljeskörűen, a politikai kultúra szintjén is átalakuljon, levetkőzve a „letűnt” időszakot megélt generációk beállítódásait (Szabó I. 2013, 24–25.). De vajon hogyan zajlik e folyamat hazánkban, a fiatalok egy speciális, ám annál jelentősebb rétege, a nappali tagozatos főiskolások és egyetemisták esetében? A dahrendorfi tézisből kiindulva feltételezhető, hogy 30 évvel a magyarországi demokratikus átmenetet követően még érdemi hatást gyakorolhat a magyar társadalomra a mintegy 30 évig fennálló Kádár-korszak öröksége. Ugyanakkor az 1989-es rendszerváltást megelőző időszakot már meg nem élt magyar fiatal hallgatókra mennyiben lehetnek még jellemzőek bizonyos, kádári eredetűnek tekinthető politikai viselkedési minták és attitűdök? A politikai szocializációs mechanizmusok mennyiben „örökíthettek át” e fiatalokra is a rendszerváltás előtti időkre jellemző mintákat, illetve milyen képet alakítottak ki a generáció tagjaiban a magyarországi szocializmus e leghosszabb időszakáról?

Jelen tanulmány célja, hogy e kérdésekre az e témában (is) végzett legfrissebb magyarországi hallgatókutatás, az Aktív Fiatalok Magyarországon 2019 adatai segítségével igyekezzen választ adni. Ráadásul az Aktív Fiatalok kutatássorozat 2013-as hulláma óta ez az egyetlen olyan hazai ifjúságkutatás, mely vizsgálta a megkérdezettek Kádár-korszakhoz, valamint a rendszerváltást követő politikai berendezkedés(ek)hez fűződő viszonyát, így a 2019-es adatfelvétel lehetővé teszi a friss eredményeknek a korábbi kutatási hullám eredményeivel történő összehasonlítását is. A dolgozat arra tesz kísérletet, hogy többváltozós statisztikai elemzések segítségével megvizsgálja: 1) kimutatható-e, hogy a magyar nappali tagozatos, 18–29 éves hallgatók politikai kultúrájában ténylegesen jelen lehetnek kádári eredetű minták; 2) milyennek látja a fiatalok e rétege a Kádár-kort, jellemző lehet-e rá a felnőtt magyar társadalom esetében megfigyelt kádári nosztalgia jelensége. A tanulmány tézisei e kérdésfelvetésekből kiindulva:

1. a kádári politikai kulturális örökség jelenléte a magyar egyetemisták és főiskolai hallgatók körében – bár gyengülő mértékben – még 2019-ben is kimutatható, melyet az ezen örökség megnyilvánulásának tekinthető viselkedésmintáknak és attitűdöknek a Kádár-kor rendszerváltás utáni politikai

134 Jelen tanulmány a „Kádár-kor(szak), rendszerváltás előtti időszak, szocializmus, szocialista rendszer/berendezkedés, előző rendszer” kifejezéseket a szóismétlések elkerülése érdekében szinonimaként használja. A szerző szocialista rendszer mibenlétére vonatkozó értelmezését lásd: Papházi, 2018.

rendszerekhez képest történő előnyben részesítésével való szignifikáns összefüggése jelez;

2. a vizsgált csoport a Kádár-korszakot gazdasági, megélhetési jellegű aspektusokban többségében pozitívan látja, ugyanakkor a felnőtt társadalom esetében megfigyelt erőteljesebb nosztalgia a hallgatók rétegére nem tekinthető jellemzőnek.

A kérdéskör tudományos relevanciáját annak a magyarországi demokrácia hosszú távú működésére gyakorolt hatása adja. Amennyiben ugyanis bizonyíthatóvá válik, hogy a magyar ifjúság – illetve egy jelentősnek tekinthető csoportja – tagjainak körében egy autokratikus politikai berendezkedésre jellemző politikai magatartásminták és attitűdök élnek tovább, valamint e „letűnt” rendszerhez történő viszonyulásuk valamely (vagy akár több) szempontot vizsgálva pozitívnak tekinthető, akár a magyar demokratikus politikai rendszer¹³⁵ jövőbeni működésének stabilitása kérdőjeleződhet meg hosszabb távon. Az ilyen jellegű eredmények ugyanakkor rövidebb távon is arra utalnának, hogy a hazai demokratikus berendezkedés nem volt képes saját bázisának „kitermelésére” a fiatalabb generációk körében, a demokratikus politikai szocializációs mechanizmusok nem működtek/működnek megfelelően. A következőkben a dolgozat e problémát kívánja a jelzett módon vizsgálni – elsőként a dolgozat elméleti keretét jelentő szakirodalom – kiemelten a magyar fiatalság és a Kádár-korszak viszonyával kapcsolatos eddigi kutatási eredmények –, ezt követően jelen kutatás módszertana, valamint eredményei kerülnek tárgyalásra. Az utolsó fejezetben a következtetések levonására, illetve a további lehetséges kutatási irányok megállapítására kerül sor.

FIATALOK, POLITIKAI SZOCIALIZÁCIÓ ÉS KÁDÁR-KORSZAK

Fiatalok és politika a nyugati demokráciákban és a posztszocialista térségben

A fiatalság politikai viselkedését, valamint politikai attitűdjeit nemcsak hazánkban, hanem a nemzetközi politikatudományi irodalomban is jelentősnek mondható érdeklődés övezi. A következő alfejezet célja, hogy – a teljesség igénye nélkül – egy rövid betekintést nyújtson ezen irodalomba, mely segít a magyar fiatalság politikai kulturális jellemzőinek kontextusba helyezésében. A téma iránti politikatudományi érdeklődés legutóbbi felfutását a kilencvenes évek elejétől nemzetközi szinten a fiatalok politikától történő fokozottabb elfordulásának, csökkenő

¹³⁵ Jelen tanulmány kereteit szétfeszítené a Magyarországon 2010 óta fennálló politikai berendezkedés jellegének behatóbb elemzése és értékelése, így a továbbiakban a dolgozat – a politikai szocializációs folyamatok felvázolását leszámítva – nem bocsátkozik az 1990–2010 közötti időszak és a 2010-et követő korszak különbségeinek részletekbe menő tárgyalásába.

részvételi kedvének felmerülése hozta el. E problémára már 1990-ben felhívta a figyelmet Orit Ichilov, azt állítva, hogy intézményi szempontból demokratikus politikai berendezkedésben felnőtt generációk esetében sincs arra nézve automatikus biztosíték, hogy e fiatalok a demokratikus állampolgári kultúrát teszik magukévá, és elkötelezetté válnak a demokrácia normái és intézményei iránt. Ezen elköteleződést meg kell teremteni: a fiatalok politikai érdeklődése csökkenésének és növekvő politikai apátiájának problémájára – ebből következően – a direkt iskolai politikai szocializáció, a demokratikus állampolgári nevelés jelenti a megoldást Ichilov szerint. Ezen értelmezés szerint így a – tágan értelmezett – demokratikus állampolgári szerepvállalásra történő felkészítés a politikai szocializáció legfontosabb feladatává válik (Stumpf 1994, 210.; Ichilov 1990).

A fiatalok politika iránti érdeklődése és választási részvételhez való viszonya, politikától történő esetleges növekvő elfordulása az ezredforduló óta is foglalkoztatja a politikatudományt mind az Egyesült Államokban, mind pedig a (nyugat-) európai demokráciákban. A kérdés azonban továbbra is vitatott: a kutatók egyrészt általánosságban egyetértenek a látszatnak abban, hogy a fiatalabb generációk körében a politikai részvétel hagyományos formái (elsődlegesen a választási részvétel, valamint a pártaktivitás) jelentősen vesztek „népszerűségükből”, vonzerejükből, másrészt elismerik ugyanakkor, hogy az állampolgári részvétel újabb, informális és alternatív formái viszont vonzzák az ifjúságot is (Pontes et al. 2019, 3–4). Fontos jelezni azon problémát is, miszerint a nemzetközi politikatudományi irodalmat e téren befolyásolhatta az Egyesült Államok kutatóinak túlzott általánosítása, akik az USA-ban tapasztalt, fiatalok politikától való fokozottabb elfordulásának jelenségét gyakran univerzális alapigazsággként tételezték (Esser–de Vreese 2007, 1195–1196). Jelzi ugyanakkor a problémák érzékelését és komolyan vételét, hogy a kilencvenes évek végétől, kétezres évek elejétől az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában egyaránt megnőtt az érdeklődés a politikai szocializáció, valamint az állampolgári nevelés kérdései iránt (Torney–Purta 2002, 204).

Más szerzők viszont amellet érvelnek, hogy az ifjúság politikai viselkedését vizsgáló irodalom nagy része mintegy „beskatulyázza” a fiatalságot. Farthing állítása szerint ugyanis a témában született szakirodalom nagy része két, elvágólagos paradigmában értelmezi az ifjúság politikához való viszonyát: az apolitikus, el nem kötelezett fiatalság (*disengaged and apolitical young people*) és a politikus, elkötelezett fiatalság (*engaged and political young people*) paradigmájában. Míg a domináns, hagyományos megközelítés a fiatalok politikától való elfordulását, azaz szembeni érdektelenségét és ismerethiányát hangsúlyozza a fiatal korosztályok hagyományos részvételi formáktól való fokozottabb tartózkodására hivatkozva, addig az újabb, kritikai megközelítés az ifjúság alternatív részvételi formákban (például internetes részvétel, önkénteskedés) való magas részvételi arányát emeli ki. A szerző szerint ugyanakkor a jelenség e két paradigma állításaihoz képest valójában komplexebb, és helyettük egy harmadik megközelítést javasol, a radiká-

lisan politikaellenes ifjúság (*radically unpolitical young people*) koncepcióját. E szerint a fiatalok aktívan elutasítják a hagyományos politizálást, és helyette annak új módjait (*'politics of fun'*) alakítják ki, melyek jellemzői többek között, hogy az önmegvalósításra épülnek, az állami intézmények helyett a nemzetközi és nem kormányzati intézményeket részesítik előnyben és globalizált világban gondolkodnak (Farthing 2010).

A kelet–közép–európai posztszocialista térségben ezzel szemben – Magyarország helyzetéhez hasonlóan – más körülmények között vetődtek/vetődnek fel a fiatalság politikai szerepvállalásával, politikától való elfordulásával kapcsolatos kérdések. A demokratikus rendszerváltást követő folyamatok alapján hasonlítanak a hazánkban tapasztalt jelenségekre: az iskola, mint politikai szocializációs ágens szerepe más országokban is visszaszorult, ezzel együtt pedig a tömegkommunikáció és a különböző vallási szervezetek hatása viszont erősödött. A fiatalokban több országban is bizalmatlanság alakult ki az új, demokratikus politikai intézményekkel, valamint a kapitalizmussal szemben is (Csákó 2004, 545–546.). Részvételi hajlandóságuk pedig – mind a hagyományos, intézményes részvételi formák, mind a nem intézményesült formák szempontjából – alacsony, és elmarad az idősebb generációk részvételi hajlandóságának szintjétől is egy kétezres évek European Social Survey-adatainak végzett kutatás eredményei szerint, melybe Horvátország kivételével valamennyi, napjainkban Európai Unió tagállamnak számító kelet–közép–európai országot bevontak (Hooghe–Quintelier 2014). Egyes kutatások ugyanakkor e régióban is az állampolgári nevelés pozitív hatásait emelik ki az ifjúság demokratikus attitűdjeire nézve: Lengyelország és Magyarország esetét összehasonlítva Fesnic a lengyelországi demokratikus állampolgári oktatás sikereit állítja szembe a magyarországi, sikertelennek tekintett próbálkozásokkal, és azok hosszabb távon kedvező hatásait hangsúlyozza (Fesnic 2016).

A szocializmus időszakának öröksége

A szocializmus időszakának politikai kulturális öröksége Kelet–Közép–Európa posztszocialista országaiban számtalanszor volt már tárgya tudományos érdeklődésnek. E kutatások az ezen „előző rendszerekre”¹³⁶ jellemzőnek tekintett politikai magatartásminták és attitűdök sorában általánosságban a politikától történő elfordulást, a társadalmi és közéleti tevékenységek iránti érdektelenséget, az apátiába torkolló politikai passzivitást, az intézményekkel szembeni szkepticizmust és bizalmatlanságot emelik ki (Voinea 2014, 43–44). Egyes kutatók említik mindezeket túl a kettős politikai szocializáció kialakulását is: ennek értelmében az in-

¹³⁶ A dolgozat helyütt olyan leírásokra reflektál, melyek a kelet–közép–európai szocializmus-változatok általánosnak tekintett, közös vonásait tárgyalják az e változatok közötti – egyébként jelentős – különbségekre tekintet nélkül. Ennek oka a magyarországi politikai kulturális örökség kontextusba helyezése, ugyanakkor jelen tanulmánynak nem célja az említett különbségek tárgyalása.

tézményes politikai szocializációs mechanizmusok által közvetített, rendszer által elvárt értékrend és magatartásformák, illetve az életvilág szintjén, az informális szocializációs folyamatok által átadott normák, viselkedésminták és beállítódások eltértek egymástól, hozzájárulva mindezzel a politikai cinizmus kialakulásához is (Szabó–Falus 2000, 384). A szerzők egy része hozzáteszi, hogy a szocializmusra jellemző politikai kultúra felsorolt elemei a térségben lezajlott demokratikus átmeneteket követően is meghatározzák a politikai magatartást, valamint beállítódásokat (Voinea 2014, 44). Más munkák a térségben élő fiatalok politikai viselkedésével kapcsolatos, politikától való elfordulást mutató eredmények alapján egy lehetséges magyarázatként fel is vetik annak lehetőségét, hogy azokat akár okozhatja az előző, szocialista rendszerre jellemző politikai szocializációs mechanizmusok fennmaradása ezen országokban, mely a fiatalabb korosztályok számára is áthagyományozhatta a „leváltott” berendezkedés politikai kulturális örökségét (Hooghe–Quintelier 2014, 223–224).

A Kádár-korszak politikai kulturális örökségéről, az időszakra jellemző politikai viselkedésmintákról és attitűdökről már Magyarországon is több ízben készült összegzés, melyek közös pontjai alapján rekonstruálhatóak az előző rendszer hagyatékának főbb elemei. A felsorolt, posztszocialista országokra általánosságban is jellemzőnek tekintett politikai kulturális minták e munkák szerint hazánkban is kialakultak a Kádár-kor időszakában, illetve adott esetben már korábban is létező politikai kulturális vonásokat erősítettek fel (Körösenyi et al. 2007, 60–71). Társadalom és politika aszimmetrikus viszonya – a politika javára – (Szabó–Falus 2000, 384–385), az ünnepnapok politikai részvételre ösztönző, ugyanakkor a polgárait az autonómiáról leszoktató és kiskorúsító rendszer a politikai passzivitás kialakulásához, valamint tovább erősödéséhez vezetett (Kéri 1998, 196–201). A társadalom dezideologizálására és depolitizálására történő törekvés és az ezek eredményeként létrejött „negatív identitás” (szemben a demokratikus állampolgári tudattal), valamint a kockázatvállalástól való félelem kialakulása (Csepeli 2001) a politikai alávetettség élményével együtt a politikai érdektelenséget, közönyt alapozta meg. Mindezek következményeként szintén jellemző a társadalmi–politikai intézményekkel szembeni bizalmatlanság is, mely ugyanakkor az állammal szembeni paternalista igényekkel egyszerre van jelen a magyar társadalomban (Körösenyi et al. 2007, 60., 68–69). A kettős szocializáció és az annak eredményeként létrejött kettős értékrend, valamint politikai cinizmus ugyancsak jelen volt a Kádár-korszak politikai kultúrájában (Szabó–Falus 2000, 384; Kéri 1998, 198–200; Körösenyi et al. 2007, 62–63). A kettős szocializációs mechanizmusok Kéri László megfogalmazásában egyenesen „paradoxon-termeléshez”, a szocializációs tényezők elmentmondásos működéséhez és azok zavaros társadalmi fogadtatásához vezettek (Kéri 1998, 200). A politikai folyamatok érdemi befolyásolására való képtelenség érzete, az abból való kirekesztettség pedig – a személyiségfejlődésre is kihatva – az alacsony szubjektív politikai kompetencia kialakulását eredményezte (Kéri

1998, 200–201; Körösenyi et al. 2007, 63), illeszkedve a saját sors alakítási és ellenőrzési nehézségeinek 20. századi történelmi tapasztalataihoz (Csepeli 2001). (A Kádár-korra jellemző politikai kulturális mintákkal kapcsolatban lásd még Pap-házi 2018, 135–137)

Fiatalok és politikai szocializáció Magyarországon

Mindezekon túl ugyanakkor, ahogy arra már a bevezetésben is történt utalás, a Kádár-kor politikai kulturális öröksége fiatalok körében való jelenlétének feltételezése – a klasszikussá vált dahrendorfi tézis mellett – elsődlegesen a magyar politikai szocializáció működésének problémáival kapcsolatos leírásokból táplálkozik. Szabó Ildikó értelmezésében a Kádár-korszak magyar társadalom depolitizálására, ezzel együtt „alattvalósítására” törekvő konfliktuskerülő politikai szocializációs modelljét (Szabó I. 2000, 48–56.) a rendszerváltást követően egy fragmentált, félperifériás modell (Szabó Andrea és Bognár Adrienn megfogalmazásában vegyes modell, lásd Bognár–Szabó 2017) váltotta fel Magyarországon. E „posztoszocialista” modellt a szocializációs tényezők közötti teljes összehangolatlanság és a politikai szocializáció célját tekintve a teljes koncepcióhiány jellemezte, mely nem tette lehetővé a rendszerváltást követően szocializálódott generációk számára sem a demokratikus politikai működés és érdekérvényesítés, sem pedig a társadalmi–politikai konfliktuskezelés módozatainak elsajátítását. Ezzel együtt az intézményes, direkt politikai szocializáció diszfunkcionális működésének köszönhetően a korábbi, kádári eredetű politikai magatartásminták és attitűdök a családi szocializációs mechanizmusok segítségével továbbhagyományozódhattak – szándékolatlanul is – a fiatal korosztályok számára (Szabó I. 2013, 28; Szabó–Oross 2013, 98–100).

A 2010-et követő időszakot tekintve az említett szerzők egyetértenek abban, hogy a magyarországi politikai szocializációs modell olyan változásokon ment/megy keresztül, melyek több szempontból is a kádári időszakra jellemző szocializációs modell sajátosságai felé mutatnak (Szabó I. 2013, 29–30; Bognár–Szabó 2017, 21). Bognár Adrienn és Szabó Andrea közös tanulmányukban fel is vetik a politikai szocializációs modellváltás bekövetkezésének lehetőségét, bár ezen állítást egyelőre nem látják teljes körűen bizonyíthatónak, így új modell helyett a kérdéses időszak változásait ideologikus–rendszerközpontú politikai szocializációs mechanizmusként határozzák meg (Bognár–Szabó 2017, 21.).

Ezen új mechanizmus leglényegesebb jellemzője, hogy a fragmentált vegyes modell széttagoltságához és összehangolatlanságához képest a direkt rendszerközpontú szocializáció megvalósítása felé mozdult el: ennek legkiemeltebb szocializációs tényezői, a teljes egészében átalakított iskolarendszer, valamint a közmédia és a sajtó egy erőteljesen központosított és kontrollált intézményrendszer részeként működnek. Céljuk pedig – a kádári konfliktuskerülő modellhez hasonlóan – a

lojális, hatalomtól függő állampolgári tudat létrehozása a keresztény–konzervatív ideológiai szocializáció monopolizálása mellett. Fontos eszközként jelenik meg az ellenségképző, konfliktusos, ugyanakkor a rendszer vívmányait illetően a sikereket súlykoló politikai kommunikáció, mely a társadalmi konfliktusok kezelését lehetővé tevő nyilvánosság korlátozásával és kontrollálásával együtt a társadalom Kádár-korra is jellemző kiskorúsítását segíti, a demokratikus alapértékek hiányával és a demokratikus szocializáció lehetőségeinek visszaszorulásával együtt. A politikai lojalitás erőteljes előtérbe kerülésének ezen túl fontos kárvallottja e mechanizmusban a szakértelem és annak megbecsültsége is (Bognár–Szabó 2017, 21–23; Oross–Szabó 2019, 40–50).

A fentiekből kiindulva, a magyar politikai szocializációs mechanizmusok képesek lehetnek a Kádár-korszakból eredeztethető politikai kulturális örökség „átörökítésére” a rendszerváltást követően szocializálódott fiatalság számára is, melyet megerősíteni látszanak a magyar fiatalok politikai viselkedését és attitűdjeit vizsgáló eddigi kutatások eredményei is. Ezek tanúsága szerint – a felnőtt, rendszerváltást megelőzően szocializálódott társadalomhoz hasonlóan – jellemző az ifjúság tagjaira is többek között a politikától való elfordulás, vele szembeni érdektelenség (Szabó A. 2018, 440); a politikai passzivitás (Oross 2013, 308–310; Szabó 2015, 52–54); az állami paternalizmus (Kende, 2008: 6., idézi Szabó–Oross 2013, 99), ugyanakkor az annak intézményeivel szembeni bizalmatlanság (Laki–Szabó 2012, 27; Oross 2013, 297); a kettős értékrend (Laki–Szabó 2014, 23), valamint az alacsony szubjektív politikai kompetencia (Oross–Monostori 2018, 364) jelensége is Magyarországon (mindenről részletesebben lásd Papházi 2018).

MÓDSZERTAN

A magyar fiatalság Kádár-korhoz fűződő viszonyulását behatóbban ugyanakkor eddig viszonylag kevés politikatudományi munka tárgyalja Magyarországon, feltehetően nem függetlenül attól a tényről, hogy napjainkig négy kérdőíves módszerrel készült ifjúságkutatás adott lehetőséget e viszony feltárására: az Ifjúság2008 és Magyar Ifjúság 2012 megnevezésű nagymintás, így a teljes magyar ifjúságra nézve reprezentatív ifjúságkutatások, illetve az Aktív Fiatalok Magyarországon 2013-as és 2019-es kutatási hullámai.¹³⁷ Mind a négy kutatásban kérdésblokk segítségével vizsgálták e viszonyt, melyben a megkérdezett fiataloknak több (például megélhetési, szabadságjogokra vonatkozó) szempontból, valamint összességében is lehetősége adódott a Kádár-korszak, valamint a rendszerváltás utáni időszak összehasonlítására. Az Aktív Fiatalok Magyarországon 2019-es hulláma esetében azonban már ez utóbbi időszak kettébontásra került: a háromosztatúvá vált blokk a Kádár-kor, az 1990–2010 közötti időszak, valamint a 2010-et követő korszak

137 A 2013-as adatfelvételtől részletesebben lásd Szabó 2014, a 2019-es adatfelvételtől részletesebben beszámol Szabó A. 2019b jelen kötetben.

összevetésére adott lehetőséget (a kérdésblokkok áttekintéséhez lásd az 1–2. táblázatot). Ezen túl valamennyi említett ifjúságkutatás, így a két nappali tagozatos hallgatók körében végzett adatfelvétel is tartalmazott olyan politikai viselkedésmintákkal, valamint attitűdökkel kapcsolatos kérdéseket, melyek esetlegesen – a korábbi fejezetben írtakat alapul véve – kádári politikai kulturális örökséget hordozhatnak.

Jelen dolgozat célja egyrészt a nappali tagozatos hallgatók Kádár-korszakhoz való viszonyának feltárása, másrészt pedig olyan valószínűségi modellek létrehozása, melyekben a 2013-as adatsor esetében a két, a 2019-es esetben a három „rendszer” összesített, mindent egybevetve történő megítélését, mint függő változót valószínűsítik az esetlegesen kádári örökséget hordozó magatartásminták és attitűdök. Mivel mind e politikai kulturális minták kialakulásának, mind a Kádár-korszak rendszerváltás utáni korszak(ok)kal szembeni előnyben részesítésének hátterében – a tanulmány elméleti keretéből kiindulva – feltételezhetően hasonló politikai szocializációs mechanizmusok húzódnak meg, az említett minták előző rendszer preferálásával történő szignifikáns összefüggése arra enged következtetni, hogy a politikai kultúra vizsgált elemei valóban egy kádári típusú szocializáció hatására alakulhattak ki (lásd még Papházi, 2018: 147–148.). Ugyanakkor, mivel a függő változó az Aktív Fiatalok Magyarországon 2013 kutatásban két-, a 2019-es esetben három értékű, eltérő elemzési modellek kerülnek alkalmazásra: az előbbi esetben bináris logisztikus regresszió-elemzés, utóbbi adatsornál multinomiális regresszió-elemzés.

A független változók¹³⁸ körének kiválasztásakor a dolgozat törekszik lehetőség szerint hasonló változók kijelölésére mindkét elemzésnél a szélesebb körű összehasonlítás érdekében, ugyanakkor ez nem minden esetben volt lehetséges. Ezen túl nem minden kádári örökséget esetlegesen hordozó viselkedésminta, illetve beállítódás szerepeltethető az elemzésekben változók híján. Mindkét adatfelvétel vizsgálta a megkérdezettek politikai érdeklődését ötfokú skálán, különböző, legális / illegális politikai tevékenységekben való részvételét (például engedélyezett / spontán tüntetés, aláírásgyűjtés, kampánytevékenység – a továbbiakban politikai tevékenységekben való részvétel), valamint egyes hétköznapi és online politikai tevékenységekben való részvételét (például részvétel hallgatói képviselőválasztáson, internetes fórumon vagy közösségi oldalon történő lájkolás, hozzászólás politikai vagy társadalmi kérdésekben stb. – a továbbiakban hétköznapi politikai aktivitás). Ezekon túl a 2013-as kutatási hullám esetében még egy állami paternalista attitűdöt mérni képes változó (egyértékes azzal a megkérdezett, hogy az állam helyett az embereknek kellene több felelősséget vállalniuk önmagukért – ötfokú skálán) került a modellben szerepeltetésre.

A 2019-es elemzési modellbe a „közös” változókon túl még a politikában való részvételi kötelességtudatot (egyértékes azzal a megkérdezett, hogy a politikában

138 Az egyes változók pontos kódolását lásd az elemzési modellek eredményeit bemutató táblázatok alatt.

történő aktív részvétel mindenkinek kötelessége – tizenegy fokú skálán)¹³⁹, a családon belüli, politikáról és társadalmi problémákról való beszélgetés gyakoriságát, a politika szülők / nagyszülők általi megítélését (pozitívan, negatívan vagy soha nem beszéltek róla), a szegények felelősségének kérdését (egyetért-e azzal a megkérdezett, hogy a szegények többsége saját maga felelős azért, hogy szegénységben él – ötfokú skálán), illetve a demokrácia absztrakt megítélését mérő változó került bevonásra. Valamennyi független változó esetében a feltételezés, hogy a passzivitás, a politikával kapcsolatos beszélgetések hiánya, az állampolgári részvételi kötelességtudat hiánya, a politikai berendezkedés jellegével kapcsolatos közöny, a szegények felelősségének kérdése esetében a fokozottabb szociális érzékenység fejezhet ki kádári attitűdöt. Szociodemográfiai változók közül a két elemzésbe a nem, az életkor, a településtípus, az aktuális legmagasabb képzési szint, a családi állapot (csak Aktív Fialok Magyarországon 2013) és a szülő legmagasabb iskolai végzettsége (csak Aktív Fialok Magyarországon 2019) került bele kontrollváltozóként.

Az eltérő többváltozós statisztikai elemzési módszer, valamint a független változók nem teljes körű egyezése folytán a két elemzés eredményei a továbbiakban külön kerülnek tárgyalásra. Megjegyzendő továbbá, hogy a két Aktív Fialok-adatfelvétel között fennáll egy módszertani különbség is. A 2013-as hullámban ugyanis az adatfelvétel összességében 1300 fős mintán történt, hibrid technikával: 859 fő esetében online kérdőív kitöltésére került sor, míg 441 személy esetében személyes, kérdezőbiztosos megkérdezés történt. A kétféle, egymást kiegészítő technika eredményeként létrejött adatok összesítésre és súlyozásra kerültek, így az összesített minta viszont alapvetően reprezentatívnak tekinthető (Szabó 2014, 14–16.). A tanulmány a következtetések levonása vonatkozásában viszont nem tesz különbséget az eltérő módszertannal készült adatfelvételek között.

A dolgozat által szintén hivatkozott nagymintás ifjúságkutatások közül az Ifjúság2008 adatfelvételét 8076 fős mintán végezték 15–29 éves, 1979–1993 között született fiatalok körében. A teljes mintán belül a kutatócsoport több almintával és módszerrel dolgozott: 2000-es mintákon vizsgálták többek között a Kádárkorszakot és a jelenlegi rendszert összehasonlító kérdésblokkot kérdezőbiztosos módszerrel, ezzel szemben a politikai részvételre vonatkozó kérdéseket 8000 fős almintán és önkitöltős módszerrel vizsgálták (Bauer–Szabó 2009, 11–12.). A másik nagymintás kutatás, a Magyar Ifjúság 2012 esetében 8000 fős mintát alkalmaztak, mely szintén 15–29 éves, ekkor 1983–1997 között született fiatalok megkérdezését jelentette. E felmérés során is két blokk foglalkozott politikai kérdésekkel: egyrészt egy az általánosságban vett politikai attitűdökkel, ennek részeként a Ká-

139 A politikában való részvételi kötelességtudatot mérő változó esetében a szerző feltételezése, hogy a kötelességtudat hiánya a politikával szembeni közönhöz, valamint passzivitáshoz hasonlóan kapcsolódhat az előző rendszer örökségéhez. Ezen túlmenően a kötelességalapú szavazásra vonatkozó munkák tárgyalása ugyanakkor túllépné jelen tanulmány kereteit, így az ehhez kapcsolódó irodalom e dolgozatban nem kerül ismertetésre.

dár-korszak megítélésével kérdezőbiztosos módszerrel, másrészt egy külön blokk a személyesebb jellegű politikával kapcsolatos kérdésekkel önkitöltős módszerrel. Ezen adatfelvétel esetében ugyanakkor már a kérdőív valamennyi kérdését lekérdezték a teljes mintán, nem hoztak létre almintákat (Szekely 2013, 331 és 333).

A NAPPALI TAGOZATOS HALLGATÓK ÉS A KÁDÁR-KORSZAK

Ahogy már korábban említésre került, a magyar fiatalok Kádár-korszakhoz való viszonyát az Aktív Fiatalok Magyarországon 2019-es adatfelvételét megelőzően két nagymintás ifjúságkutatás és a hallgatókutatás 2013-as hulláma vizsgálta. E három kutatás az „előző rendszer” és a „mostani rendszer” összehasonlítását tette lehetővé – a nagymintás kutatások eredményei a hallgatókutatások adatainak kontextusba helyezése érdekében ehelyütt közlésre kerülnek (lásd 1. táblázat).

14. táblázat

Az előző és mostani rendszer összehasonlítása – kerekített százalékos adatok

Melyik rendszer (volt) a jobb?	Ifjúság2008			Magyar Ifjúság 2012			Aktív Fiatalok 2013		
	Elő-ző	Mos-tani	NT/NV	Elő-ző	Mos-tani	NT/NV	Elő-ző	Mos-tani	NT/NV
Szociális biztonság	62	19	19	48	12	40	60	18	17
Szabadságjogok	15	70	15	21	39	40	5	75	15
Munkalehetőség	67	19	14	53	11	36	69	14	13
Fiatalok érvényesülése	33	50	17	38	23	39	24	53	19
Gyermekek helyzete	43	39	18	43	18	40	n.a.	n.a.	n.a.
Szórakozási lehetőségek	12	73	15	19	44	37	4	80	12
Felsőoktatásban való részvétel	17	67	16	28	32	40	15	62	19
Lakáshoz jutás lehetősége	62	21	17	50	13	37	63	15	17
Napi megélhetés	62	21	17	53	11	36	63	15	18
Mindent egybevetve	40	42	18	40	17	44	19	44	37

Forrás: Ifjúság2008, Magyar Ifjúság 2012, Aktív Fiatalok Magyarországon 2013

A táblázat alapján megfigyelhető, hogy a két rendszer összességében történő összehasonlításában jelentős különbség mutatkozik a három adatsor között: míg az Ifjúság2008 esetében nagyjából egyenlő arányban választották a fiatalok a két be rendezkedést, a 2012-es nagymintás kutatás esetén – a nagyarányú válaszmegtagadás hangsúlyozása mellett – a Kádár-korszak kerekedett felül, a 2013-ban megkérdezett hallgatók esetében viszont – szintén viszonylag magas válaszmegtagadási arány mellett – a rendszerváltás utáni időszak. Érdekes emellett, hogy a gazdasági,

megélhetési jellegű kérdések vonatkozásában viszont mindhárom adatsor esetén a Kádár-korszakot preferálták a megkérdezett fiatalok.

A kétosztatú „rendszer-összehasonlító” kérdésblokk az Aktív Fiatalok 2019-kutatás esetében viszont már átdolgozásra került: egyrészt változtak az összehasonlítás dimenziói, másrészt pedig – ahogy fentebb említésre került – háromosztatúvá vált a blokk, lehetővé téve immár a rendszerváltás utáni időszak differenciált vizsgálatát (lásd 2. táblázat).

2. táblázat

Három korszak összehasonlítása, Aktív Fiatalok Magyarországon 2019 – kerekített százalékos adatok

Melyik korszak (volt) a jobb?	Kádár-korszak	1990–2010	2010 utáni	NT/NV
Fiatalok helyzete	10	32	38	20
Családok helyzete	22	22	38	18
Napi megélhetés	31	24	28	16
Munkalehetőségek	38	15	31	16
Lakáshoz jutás	37	27	17	19
Vidék helyzete	24	20	29	27
Társadalom alján lévők helyzete	36	18	18	27
Politikai szabadságjogok	2	49	27	21
Mindent egybevetve	8	32	32	27

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019

Ezen átdolgozott blokk érdekes eredményeket hozott: összességében, „mindent egybevetve” a 2019-ben megkérdezett hallgatók nem tudtak dönteni a két rendszerváltást követő időszak között, a Kádár-korszak előnyben részesítése a 2013-as kutatási hullámhoz képest is visszaszorult, a válaszmegtágadás mértéke viszont magas maradt. Ezzel együtt megfigyelhető, hogy bár a családok, a fiatalok és a vidék helyzete vonatkozásában a 2010 utáni korszak vezet, gazdasági/megélhetési/szociális aspektusokban még 2019-ben is a Kádár-korszak szerepel a megkérdezett hallgatók többségénél első helyen, még ha jóval kisebb arányban is, mint bármelyik korábbi kutatás esetében. A legszembevetőbb ugyanakkor a politikai szabadságjogok dimenziója: ez esetben ugyanis az 1990–2010 közötti poszt szocialista időszak kiugró mértékben vezet a másik két időszakkal szemben a hallgatók körében. Az egyetemi és főiskolai hallgatók e tekintetben adták a legegységesebb válaszokat (Szabó A. 2019a, 56).

Az eredmények láthatóan abba az irányba mutatnak, hogy a fiatalok vizsgált csoportja esetében a Kádár-korszak iránti nosztalgikus, pozitív érzések visszaszorulóban vannak, már nem igazán mutathatóak ki (Szabó A. 2019a, 57.). Ugyanakkor megjegyzendő, hogy mindennek ellenére a jelzett gazdasági, megélhetési dimenziók esetében még így is első helyen szerepel a Kádár-kor, még ha nem is

olyan mértékben vezet már a későbbi időszakokhoz képest, mint korábban látható volt a „mostani rendszer” kategóriájával szembeállítva. Mindez jelzi, hogy a korszakra vonatkozó, társadalmi tudatba „beleégett” vélemények és attitűdök mennyire lassan szorulnak vissza, és nyomják rá bélyegüket a fiatalabb generációk gondolkodásmódjára még olyan aspektusokban is, amelyekben legalábbis megkérdőjelezhető, hogy a kádár-kori szocialista berendezkedés valóban ennyivel „jobban teljesített-e”, például a lakáshoz jutás kérdésének vonatkozásában (Szabó–Oross 2013, 109) (nem állítva ezzel, hogy a 2010-es évek végének Magyarországon mindez egyszerű lenne a fiatalok számára). E „nosztalgikus” érzések viszont láthatóan gyengülőben vannak a magyar hallgatói társadalomban, mely szembevetve a 2013-as eredményekkel összevetve is, ahol szociális/gazdasági típusú kérdésekben még nagyon egyértelmű volt a Kádár-korszak első helye.

Mindezek tudatában is kérdéses ugyanakkor, hogy vajon a Kádár-kor megítélése milyen politikai viselkedési mintázatokkal és beállítódásokkal áll pontosan összefüggésben. Másképp fogalmazva – a fiatalok fentebb említett, kádári örökségre emlékeztető politikai kulturális mintái mennyiben tekinthetők kádári eredetűeknek, van-e tényleges kapcsolódásuk az előző rendszerhez, vagy e mintázatok inkább a fejezetben korábban tárgyalt, számos szerző által feltételezett politikától való elfordulás nemzetközi trendjéhez illeszkednek. Jelen dolgozat szerzője a korábbiakban arra tett kísérletet, hogy a 2008-as és 2012-es nagymintás ifjúságkutatások adatain vizsgálja meg e kérdést. Ennek eredményei megmutatták, hogy a társadalmi–politikai intézményekkel szembeni bizalmatlanság, valamint a politikai érdektelenség valószínűsíti a fiatalok körében a Kádár-korszak előnyben részesítését a rendszerváltást követő időszakkal szemben, mely – az ezen attitűdök háttérben álló szocializációs mechanizmusokból kiindulva – afelé mutat, hogy ezek képezhetik egy kádári örökség részét a fiatalok körében (Papházi 2018). Az említett Aktív Fiatalok kutatási hullámok adatain viszont az eddigiekben nem került sor hasonló vizsgálatra, így a továbbiakban e tanulmány erre tesz kísérletet és az ehhez kapcsolódó elemzéseket tárgyalja.

Aktív Fiatalok Magyarországon 2013 – eredmények

A 2013-as egyetemista és főiskolás-kutatás esetében az elemzést megelőzően a függő változó átkódolásra került bináris változóvá, két kontrollváltozó esetében pedig szintén átalakításra volt szükség: az életkor változójában – feltehetően az online kérdés és a hallgatói társadalom sokszínű életkori sajátosságai következtében – nem a vizsgált korosztályba tartozó személyek életkori adatai is megjelentek. A szűrést követően – a tanulmány által vizsgálandó célcsoportnak megfelelően – a 18–29 éves korosztály tagjai maradtak a változóban. A településtípus változója esetén pedig kiszűrésre került annak utolsó, külföldön élésre vonatkozó kategóriája. A független változók közül a kérdésblokkok – az elemzési modellben történő

egységes szerepeltetés érdekében – összevonásra kerültek. A hétköznapi politikai aktivitási formákban való részvétel változói főkomponens-elemzéssel kerültek összevonásra. Az elemzés elsőre nem hozott megfelelő eredményt, ugyanis a családon belül, valamint a barátokkal történő közéleti kérdésekről való beszélgetés és a hallgatói képviselőválasztáson történő részvétel változója nem illett a feltárt látens struktúrába, azonban e változók elhagyását követően már a vártnak megfelelő eredmények kerültek megfigyelésre (lásd 3. táblázat). A politikai tevékenységekben való részvétel változói esetében ugyanakkor a főkomponens-elemzés nem hozott megfelelő eredményt, így ehelyett a kérdésblokk változóinak – politikai passzivitásra utaló – „nem-válaszai” kerültek összeszámlálásra, önálló változó létrehozásával. Ahogy pedig már fentebb említésre került, legmagasabb befejezett iskolai végzettség helyett pedig – a minta sajátosságaiból következően – az aktuális legmagasabb képzési szint került kontrollváltozóként a modellbe.

3. táblázat

A hétköznapi politikai aktivitás változóinak főkomponens-elemzése – a három változó kiejtését követően

Részt vettél-e már a következőkben, csináltad-e már valamelyiket?	Kommunalitás	Komponens 1
Közösségi oldalakon közügyekkel kapcsolatos esemény létrehozása, képek, videók megosztása	,632	,795
Közügyekkel kapcsolatban blogolás	,394	,628
Közösségi oldalakon közügyekkel kapcsolatban hozzászólás, kommentelés	,667	,817
Közösségi oldalakon közügyekkel kapcsolatban lájkolás	,673	,820
Internetes szavazás közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban	,540	,735
KMO $p < 0,000$,831	
Magyarozott variancia	58,13%	

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2013.

Az elemzés – ahogy valószínűsíthető volt – a korábbi, nagymintás adatokon végzetekhez képest eltérő eredményeket hozott (lásd 4. táblázat). A modell szignifikáns és magyarózóereje is elfogadható mértékű, ugyanakkor a modellbe helyezve a magyarózó változók közül mindössze az állami paternalizmus megítélésének változója szignifikáns. E változó viselkedése viszont az előfeltevéseket igazolja: a paternalista álláspont felé „húzó” válaszadás – szemben az önmagunkért történő felelősségvállalással – magyarózza a Kádár-korszak előnyben részesítését a jelenlegi rendszerrel szemben. Érdekes még ezen kívül kitérni a politikai érdeklődés változójára is: ugyan nem bizonyult szignifikánsnak, viszont szignifikancia-szintje csak kevéssel marad el a megfelelően alacsony szinttől (0,053). Ez esetben

is elmondható, hogy a politikával szembeni érdektelenség, bár hangsúlyozottan a szükségesnél magasabb szignifikancia-érték mellett, de összefügg az előző rendszer preferálásával. A politikai tevékenységekben való részvétel változója, illetve a hétköznapi politikai aktivitás főkomponense esetén azonban a szignifikancia-szint már túl magas következtetések levonásához.

Az elemzési modellbe beépített kontrollváltozók közül jelen esetben mindössze a településtípus összesített változója, valamint annak egyetlen kategóriája bizonyult a modellbe bevonva szignifikánsnak. Ezen egyetlen kategória esetében viszont a község, mint lakóhely valószínűsíti a fővárossal szemben a Kádár-korszak pozitív megítélését. Az életkor változója viszont a főiskolás-egyetemista kutatás 2013-as modelljében nem valószínűsíti szignifikáns módon a függő változó alakulását.

4. táblázat
Logisztikus regressziós eredmények, 2013

<i>Függő változó: 0 mostani rendszer jobb, 1 előző rendszer jobb</i>	B	S.E.	Sig.	Exp(B)
Állami paternalizmus	-,502	,087	,000	,605
Politikai érdeklődés	-,141	,073	,053	,868
Politikai tevékenységekben való részvétel	,029	,041	,474	1,030
Hétköznapi politikai aktivitás	-,177	,101	,080	,838
Életkor	,001	,049	,985	1,001
Településtípus (összesített)			,000	
Budapest	-1,294	,278	,000	,274
Nagelkerke-R ²	,167			

* megjegyzés: a kontrollváltozók esetében csak azon változók kerültek a táblázatban szerepeltetésre, melyek (vagy legalább egy kategóriájuk) szignifikánsnak bizonyultak

Kódolás:

Állami paternalizmus: 1 egyáltalán nem ért egyet azzal, hogy az állam helyett inkább az embereknek kellene több felelősséget vállalniuk, 2 inkább nem, 3 igen is / nem is, 4 inkább igen, 5 teljesen egyetért

Politikai érdeklődés: 1 egyáltalán nem érdeklő, 2 inkább nem érdeklő, 3 igen is / nem is, 4 inkább érdeklő, 5 nagyon érdeklő

Politikai tevékenységekben való részvétel: 0 nem vett részt, 1 részt vett

Hétköznapi politikai aktivitás: 1 rendszeresen végzi, 2 alkalmanként, 3 soha nem végzi

Településtípus: 1 Budapest, 2 megyei jogú város, 3 egyéb város, 4 község (referenciakategória).

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2013.

Aktív Fiatalok Magyarországon 2019 – eredmények

A 2019-es adatsor esetében a változó-átalakítás a háromértékű függő változót nem érintette, a politikai tevékenységekben való részvétel, a hétköznapi politikai aktivitás, az életkor és a településtípus vonatkozásában pedig az eddigieknek megfelelően történt. A hétköznapi politikai aktivitás esetén – annak ellenére, hogy a kérdésblokk első két itemje változott – a főkomponens-elemzés is rendkívül hasonló eredményeket hozott a 2013-as adatsornál látottakhoz: ebben az esetben is „ki kellett ejteni” a létrehozott főkomponensből a nem internetes részvételre (pénzadományozás civil szervezetnek, megválasztott tisztségviselői hivatás valamely közéleti/társadalmi/politikai szervezetben, illetve a hallgatói képviselőválasztáson történő részvételre) vonatkozó változókat. A végleges, ezt követően megalkotott főkomponens így ebben az esetben is az online politikai részvételre vonatkozó változókból áll, jelezve ezzel, hogy a nappali tagozatos hallgatók fejében ténylegesen elkülönülnek ezen aktivitási formák az „offline” részvétel terrénümához tartozó, kihagyott tevékenységekhez képest (lásd 5. táblázat).

5. táblázat.

A hétköznapi politikai aktivitás változóinak főkomponens-elemzése – a három változó kiejtését követően

Részt vettél-e már a következőkben, csináltad-e már valamelyiket?	Kommunalitás	Komponens
		1
Online petíció/politikai nyilatkozat/népszavazási kezdeményezés aláírása	,260	,510
Közösségi oldalakon közügyekkel kapcsolatos esemény létrehozása, képek, videók megosztása	,611	,782
Közösségi oldalakon közügyekkel kapcsolatban hozzászólás, kommentelés	,445	,667
Közösségi oldalakon közügyekkel kapcsolatban lájkolás	,363	,602
Posztolás közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban	,507	,712
Internetes szavazás közéleti, társadalmi kérdésben	,332	,576
KMO * $p < 0,000$ *		,735
Magyarozott variancia		41,98%

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019.

Átalakításra került még a családon belüli politikáról való beszélgetés változója: ebben az esetben a háromértékű változó kategóriái 1, 2, 3 értékek helyett -1, 0, 1 értékeket kaptak, hogy az elemzésben folytonos változóként is szerepeltethető legyen a változó. A demokrácia absztrakt megítélésének változója pedig bináris változóvá került átkódolásra azon feltételezésből kiindulva, hogy a kádári politikai

kultúrát tükröző vélemény az úgynevezett rendszerközömbös (Kovács, 2017: 79.) álláspont, miszerint a megkérdezett számára az egyik politikai rendszer ugyanolyan, mint bármelyik másik. A modellbe beépített változóban ez utóbbi érték ka-
pott 1-es, míg a rendszertámogató és rendszerkritikus vélemények összevonva 0-t.

A multinomiális regressziós modell szignifikáns illeszkedést és szintén elfogadható mértékű magyarázóerőt mutat (lásd 6. táblázat). A függő változó kategóriái közül az 1990–2010 közötti időszak került referencia-kategóriának való kijelölésre, mivel az elemzés célja, hogy a Kádár-korszakot közvetlenül e korszakkal hasonlíthassa össze.

6. táblázat
Multinomiális regressziós eredmények

Függő változó: 1 Kádár-korszak, 2 1990–2010 közötti időszak (referencia-kategória), 3 2010 utáni korszak volt a jobb	Aktív Fiatalok Magyarországon 2019			
	B	S.E.	Sig.	Exp(B)
Kádár-korszak				
Politikai részvételi kötelességtudat	-,143	,158	,013	,855
Egyéb város	-1,122	,486	,021	,326
2010 utáni időszak				
Szegények felelőssége	,593	,119	,000	1,809
Családi politikai beszélgetés	,401	,205	,051	1,493
Szülők nem beszéltek politikáról	-,762	,350	,030	,467
Szülők negatívan beszéltek politikáról	-1,369	,269	,000	,254
Apa (anya) legfeljebb szakmunkás	-,722	,310	,020	,486
Nem	-,489	,216	,023	,613
Nagelkerke-R ²	,276			

* megjegyzés: terjedelmi okokból ehelyütt csak azon változók kerültek a táblázatban szerepeltetésre, melyek (vagy legalább egy kategóriájuk) szignifikánsnak bizonyultak

Kódolás:

Politikai részvételi kötelességtudat: 0 egyáltalán nem ért egyet – 10 teljes mértékben egyetért azzal, hogy mindenkinek kötelessége aktívan részt venni a közügyekben, a politikában

Szegények felelőssége: 1 egyáltalán nem ért egyet – 5 teljes mértékben egyetért azzal, hogy a szegények többsége saját maga felelős azért, hogy szegénységben él

Családi politikai beszélgetés: -1 rendszeresen, 0 alkalmanként, 1 soha

Szülők véleménye a politikáról: 1 nem beszéltek róla, 2 negatívan beszéltek róla, 3 pozitívan beszéltek róla (referencia-kategória)

Nem: 0 férfi, 1 nő

Apa (anya) iskolai végzettsége: 1 legfeljebb szakmunkás, 2 érettségizett, 3 diplomás

Településtípus: 1 Budapest, 2 megyei jogú város, 3 egyéb város, 4 község (referenciakategória)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019

Az eredményekből kitűnik, hogy a Kádár-korszak a magyar nappali tagozatos hallgatók érzékelésétől már egyre távolabb kerül – a Kádár-kort és az 1990–2010 közötti berendezkedést vizsgálva ugyanis mindössze két változó bizonyult szignifikánsnak, a politikai részvételi kötelesség és a településtípus „egyéb város” kategóriája a községi lakóhellyel szembeállítva. E változók ugyanakkor mutatják, hogy a politikai részvételi kötelesség elutasítása, valamint a kisebb városokkal szemben a községi lakhely valószínűsíti a Kádár-korszak előnyben részesítését a posztszocialista, 2010 előtti időszakokkal szemben.

A 2010-et követő berendezkedés és a rendszerváltástól 2010-ig tartó időszak esetében már több változó mutat szignifikáns hatást. Ezen eredmények mutatják, hogy a szegények saját helyzetükért való felelősnek tekintése, „hibáztatása” valószínűsíti a 2010-et követő időszak preferálását. Szintén kitűnik a szülők politikáról való véleményét tekintve, hogy a pozitív szülői vélemények mutatnak a 2010 utáni korszak felé az azt megelőzővel szemben. A családi politikai beszélgetés változója épphogy nem teljesíti a megfelelően alacsony szignifikancia-szintet, viszont érdekes, hogy hatását tekintve ellentmondani látszik az imént tárgyalt változónak – ez esetben ugyanis éppen az valószínűsíti a 2010-et követő időszak preferálását, ha a hallgató családjában kevesebbet, illetve egyáltalán nem beszéltek politikáról. Mivel ugyanakkor e változó nem tekinthető szignifikánsnak, így jelen dolgozat nem kísérel meg magyarázatot adni e jelenségre. A szociodemográfiai változókat tekintve pedig látható, hogy a férfi nem, valamint a szülői iskolai végzettség esetében pedig a magasabb végzettség, a diplomás szülői háttér valószínűsíti e modellben szignifikánsan a 2010 utáni időszak preferálását.

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány arra a kérdésre igyekezett választ keresni, hogy munkálhat-e még napjainkban a magyar nappali tagozatos hallgatók politikai viselkedésében és attitűdjeiben egy kádári örökség, illetve hogyan viszonyul a fiatalok e rétege a kérdéses korszakhoz. Az eredmények alapján a második kérdést könnyebb megválaszolni: bár a hallgatói társadalom tagjainak körében már egyre kevésbé figyelhető meg bármilyen klasszikus értelemben vett kádári nosztalgia jelensége, a korszakot gazdasági, megélhetési jellegű kérdésekben a hallgatók még 2019-ben is pozitívabbnak látják a rendszerváltást követő időszakokhoz képest. Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy a 2013-as kutatási hullám eredményeivel összehasonlítva e „gazdasági kádárizmus” erősen lecsökkent, melynek oka feltételezhetően a megnövekedett időbeli távolság a korszaktól. Felvethető ugyanakkor, hogy 2019-ben a többszátú kérdésblokk is jobban „szórta” a válaszokat a 2013-as kutatáshoz képest, amikor a megkérdezett kevésbé differenciálhatott a kérdéses korszakok között. Összességében ugyanakkor a dolgozat második

tézise alapvetően igazoltnak tekinthető, hiszen gazdasági dimenzióban még valóban a Kádár-korszak vezet, legalábbis egyelőre.

Az előbbi kérdésre, mely a fiatal egyetemisták és főiskolások politikai kulturális mintáiban sejt Kádár-korból eredeztethető magatartásmintákat és attitűdöket, a pontos válasz kevésbé fogalmazható meg egyértelműen. Az Aktív Fiatalok 2013 eredményei esetében egyértelműen látható, hogy az állami paternalista attitűd szignifikánsan valószínűsíti a Kádár-korszak előnyben részesítését a rendszerváltást követő időkkel szemben, a 2019-es adatsort vizsgálva pedig a politikai részvételi kötelességtudat hiánya mutat ugyanezen irányba. Ugyanakkor mindkét elemzési modell esetében kevés a szignifikáns változó, és utóbbiak közül egyik sem található meg mindkét adatsorban, így összességében ezen elemzések inkább sejtések, mintsem messzemenő következtetések levonását teszik lehetővé. A kérdéses attitűdök viselkedése alapján ugyanakkor megfogalmazható egy arra vonatkozó feltételezés, hogy a kádári családi mintaközvetítés maradványai még jelen lehetnek a magyar fiatalság tudatában, bár feltehetően gyengülő mértékben. Ezzel együtt hangsúlyozandó viszont, hogy a vizsgált politikai kulturális minták tekinthetőek akár tanult viselkedés eredményeinek is. Mindezek következtében a kérdéskör behatóbb vizsgálatához és a sejtések megerősítéséhez vagy cáfolásához elsődlegesen kvalitatív kutatásokra lenne szükség, melyek feltárhatnák a háttérben munkáló kádári családi szocializációs mechanizmusokat, amennyiben léteznek ilyenek.

Érdekes ugyanakkor, hogy mit sejtet az Aktív Fiatalok 2019 adatainak elemzése a 2010-et követő időszakkal kapcsolatban. Ezen eredmények alapján úgy tűnik, a magasabb státuszú hallgatók preferálják inkább a 2010 utáni korszakot. Különösen érdekes, hogy a szociális érzékenység hiánya (a szegények „hibáztatása” saját helyzetükért) láthatóan valószínűsíti a jelenkori berendezkedés iránti preferenciát éppúgy, mint a politikával kapcsolatban szülőktől/nagyszülőktől hallott pozitív megnyilvánulások és a diplomás szülői háttér. Mindennek alaposabb megértése, tanulmányozása ugyanakkor nem volt témája e dolgozatnak.

Zárásként érdemes jelezni, hogy fontos lenne e kérdéseket egy összfiatalosságra nézve reprezentatív kutatás adatain is megvizsgálni, mely pontosíthatná és kontextusba helyezhetné a hallgatói társadalom esetében feltártakat, hozzájárulva így a megfogalmazott feltételezések megerősítéséhez vagy elvetéséhez is. További lehetséges kutatási irány lehet ezen túl a válaszmegtagadók vizsgálata is, hiszen a nagyszámú „nem tudja”-válasz hátterének ismerete szintén árnyalhatná az eredményeket, és segíthetne a probléma pontosabb megértésében.

IRODALOM

- Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2009): *Iffúság2008 Gyorsjelentés*. Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.
- Bognár Adrienn – Szabó Andrea (2017): Politikai szocializációs modellek Magyarországon, 1990–2016. In: Szabó Andrea – Oross Dániel (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest, Belvedere Meridionale – MTA TK PTI, 14–34.
- Csákó Mihály (2004): Ifjúság és politika. A politikai szocializáció kutatásáról. *Educatio*, 4. sz. 535–550.
- Csepeli György (2001): *Szociálpszichológia*. Osiris. Elérhető az interneten: https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_szociálpszichologia/ch01s05.html#id516643 (Utolsó letöltés: 2019.10.09.).
- Esser, Frank – de Vreese, Claes H. (2007): Comparing Young Voters' Political Engagement in the United States and Europe. *American Behavioral Scientist*, Vol. 50, No. 9 1195–1213.
- Farthing, Rys (2010): The politics of youthful antipolitics: representing the 'issue' of youth participation in politics. *Journal of Youth Studies*, Vol. 13, No. 2 181–195.
- Fesnic, Florin N (2016): Can Civic Education Make a Difference for Democracy? Hungary and Poland Compared. *Political Studies*, Vol. 64, No. 4 966–978.
- Hooghe, Marc – Quintelier, Ellen (2014): Political participation in European countries: The effect of authoritarian rule, corruption, lack of good governance and economic downturn. *Comparative European Politics*, Vol. 12, No. 2 209–232.
- Ichilov, Orit (1990): Dimensions and Role Patterns of Citizenship in Democracy. In: Ichilov, Orit (ed.): *Political Socialization, Citizenship Education, and Democracy*. New York and London, Teachers College, Columbia University, 11–24.
- Kéri László (1998): *Tíz év próbaidő. A magyar átmenet politikai szociológiája (1989-1998)*. Helikon Kiadó
- Kovács Tamás (2017): Támogatás, közöny és kritika: látkép a hallgatók demokráciához fűződő viszonyáról. In: Szabó Andrea – Oross Dániel (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest, Belvedere Meridionale – MTA TK PTI, 77–98.
- Körösényi András – Tóth Csaba – Török Gábor (2007): *A magyar politikai rendszer*. Budapest, Osiris.
- Laki László – Szabó Andrea (2012): Fiatalok, demokrácia, jelen és múlt (1.). *Egyenlítő*, 4. sz. 24–29.

- Laki László – Szabó Andrea (2014): Mi lehet a magyar fiatalok demokráciaszkepszise mögött? In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged, Belvedere Meridionale, 18–39.
- Oross Dániel – Monostori Kristóf (2018): Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan! – ifjúságügy és civil világ. In: Nagy Ádám (szerk.): *Margón kívül – Magyar Ifjúság Kutatás 2016 tanulmánykötet*. Excenter Kutatóközpont, 350–371.
- Oross Dániel – Szabó Andrea (2019): *A politika és a magyar fiatalok*. Budapest, Noran Libro Kiadó.
- Oross Dániel (2013): Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012 – tanulmánykötet*. Budapest, Kutatópont, 283–315.
- Papházi Viktor (2018): „Kádári” minták a magyar fiatalok körében. A szocializmus öröksége a magyar fiatalok politikai magatartásában és attitűdjeiben. *Politikatudományi Szemle*, 27. évf., 3. sz. 133–151.
- Pontes, Ana Isabel – Henn, Matt – Griffiths, Mark D (2019): Youth political (dis)engagement and the need for citizenship education: Encouraging young people’s civic and political participation through the curriculum. *Education, Citizenship and Social Justice*, Vol. 14, No. 1 3–21.
- Stumpf István (1994): Politikai szocializáció: régi dilemmák, új kihívások. *Politikatudományi Szemle*, 3. évf., 2. sz. 197–213.
- Szabó Andrea – Oross Dániel (2013): A múlt jelene – a Kádár-korszak megítélése a fiatalok körében. *Metszetek*, 2–3. sz. 97–117.
- Szabó Andrea (2014): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged, Belvedere Meridionale, 13–16.
- Szabó Andrea (2015): *Az egyetemisták és főiskolások Magyarországon, 2015*. Szeged, Belvedere Meridionale.
- Szabó Andrea (2018): A magyar fiatalok politikához való viszonya. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében – Magyar Ifjúság Kutatás 2016 tanulmánykötet*. Budapest, Kutatópont Kft.–Enigma 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató Kft., 435–457.
- Szabó Andrea (2019a): *A magyar egyetemisták és főiskolások politikai integrációja 2019-ben*. Prague, Heinrich Böll Stiftung
- Szabó Andrea (2019b): A 2019-es Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás módszertana. In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI.
- Szabó Ildikó – Falus Katalin (2000): Politikai szocializáció közép-európai módra: a magyar sajátosságok. *Magyar Pedagógia*, 4. sz. 383–400.

- Szabó Ildikó (2000): *A pártállam gyermekei. Tanulmányok a magyar politikai szocializációról.* Budapest, Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó.
- Szabó Ildikó (2013): Folyamatosságok a változásban: kontinuitások a rendszerváltás utáni politikai szocializáció mintáiban. *Metszetek*, 2–3. sz. 22–39.
- Székely Levente (2013): Módszertani jegyzet a Magyar Ifjúság 2012 kutatáshoz. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012 – tanulmánykötet.* Budapest, Kutatópont, 331–340.
- Torney–Purta, Judith (2002): The School’s Role in Developing Civic Engagement: A Study of Adolescents in Twenty-Eight Countries. *Applied Developmental Science*, Vol. 6, No. 4 203–212.
- Voinea, Camelia Florela (2014): Eastern European Political Socialization Modeling Research: A Literature Review. *European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities – EQPAM*, Vol. 3, No. 1 43–55.